

— **А** повернися-но, сину! Ото кумедний ти який! Що це на вас за попівські підрясники? І отак усі ходять в академії? — Такими словами зустрів старий Бульба двох синів своїх, що вчилися в київській бурсі і приїхали додому до батька.

Сини його тільки-но зізліз з коней. Це були два дужі молодці, що дивилися ще спідлоба, як недавно випущені семінаристи. Міцні, здорові обличчя їх були вкриті першим пухом волосся, якого ще не торкалась бритва. Вони були дуже збентежені таким вітанням батька й стояли нерухомо, потупивши очі.

— Стійте, стійте! Дайте мені роздивитися вас гарненько, — казав далі він, обертаючи їх, — які ж довгі на вас свитки! Оце свитки! Таких свиток ще й на світі не було. А побіжи-но котрийсь із вас! Я подивлюся, чи не гупнетесь він на землю, заплутавшись у полах.

— Не смійся, не смійся, батьку! — сказав нарешті старший із них.

— Дивись ти, який пишний! А чого ж би й не сміятися?

— Та так, хоч ти мені й батько, а як будеш сміятися, то, їй-богу, одлупцюю.

— Ах ти, сякий-такий сину! Як, батька?.. — спитав Тарас Бульба, відступивши з дива на кілька кроків.

— Та хоч і батька. За кривду не подивлюся й не поступлюся ні перед ким.

— Як же ти хочеш зо мною битися? Хіба навкулачки?

— Та вже як доведеться.

— Ну, давай навкулачки! — казав Бульба, засукавши рукави, — подивлюся я, що за умілець ти в кулаці!

І батько з сином, замість привітання після давньої розлуки, почали садити один одному стусани і в боки, і в попереки, і в груди, то відступаючи і оглядаючись, то знов наступаючи.

— Дивіться, добрі люди: здурів старий! Зовсім з'їхав з глузду! — казала бліда, худорлява й добра мати їх, що стояла коло порога і не встигла ще обняти найдорожчих дітей своїх. — Діти приїхали додому, більше року їх не бачили, а він задумав не знати що: навкулачки битися!

— Та він славно б'ється! — мовив Бульба, спинившись, — їй-богу, добре! — говорив він далі, трохи оправляючись: — Так, що хоч би й не пробувати. Добрий буде козак! Ну, здоров, синку! Почоломкаємось! — І батько з сином стали цілуватися. — Добре, синку! Ось так лупцюй кожного, як мене стусав. Нікому не спускай! А все-таки на тобі кумедне вбрання, що це за мотузка висить? А ти, бельбасе, чого стоїш і руки опустив? — звернувся до молодшого. — Чого ж ти, собачий сину, не відлупцюєш мене?

— Ото ще вигадав! — казала мати, обіймаючи тимчасом молодшого. — І спаде ж на думку отаке, щоб дитина рідна біла батька. Та чи й до того тепер: дитя молоде, проїхало таку путь, стомилося... (це дитя мало двадцять з чимось років і рівно сажень зросту), йому б тепер треба відпочити та попоїсти чого-небудь, а він примушує його битися!

— Е, та ти мазунчик, як я бачу! — казав Бульба. — Не слухай, синку, матері: вона баба. Вона нічого не знає. Які вам пестоці? Ваші пестоці — чисте поле та добрий кінь; ось ваші пестоці! А бачите ось цю шаблю? Ось ваша мати! То все дурниці, чим набивають голови ваші: і академія, і всі ті книжки, букварі та філософія, все це казна-що — я плював на все це!.. — Тут Бульба додав таке слово, яке не вживається в друку. — А от, краще, я вас на тому ж

— Я ж не кажу, що його хтось приневолив. Хіба пан не знає, що він зі своєї волі перейшов до них?

— Хто перейшов?

— А пан Андрій.

— Куди перейшов?

— Перейшов на їх бік, він уже тепер зовсім їхній.

— Брешеш, свиняче вухо!

— Як же можна, щоб я брехав? Дурень я хіба, щоб брехав? На свою б голову я брехав? Хіба я не знаю, що жиди повісять, як собаку, коли він збреше перед паном?

— То це виходить, він, по-твоєму, продав вітчизну й віру?

— Я ж не кажу цього, щоб він продавав щось: я сказав тільки, що він перейшов до них.

— Брешеш, чортів жиде! Такого діла не було на християнській землі! Ти плутаєш, собако!

— Нехай трава поросте на порозі моєї хати, коли я плутаю! Нехай усякий наплює на могилу батька, матері, свекра й батька батька мого, і батька матері моєї, коли я плутаю. Коли пан хоче, я навіть скажу, чого він перейшов до них.

— Чого?

— У воєводи є дочка-красуня. Святий Боже, яка красуня!

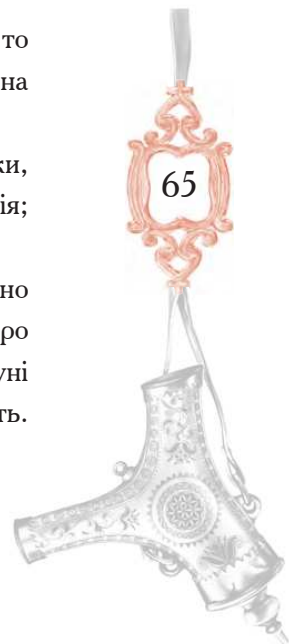
Тут жид постарався, як тільки міг, зобразити на обличчі своєму красу, розставивши руки, прижмуривши око й скрививши набік рота, начебто чогонебудь скуштувавши.

— Ну, то й що з того?

— Він для неї й учинив усе, й перейшов. Коли чоловік закохається, то він те саме, що підошва, яку, коли розмочиш у воді, візьми, зігни, — вона й зігнеться.

Тяжко замислився Бульба. Згадав він, що велика влада у слабкої жінки, що багато дужих занпащувала вона, що податлива в цьому вдача Андрія; і стояв він довго, як укопаний, на одному місці.

— Слухай, пане, я все розкажу панові, — говорив жид. — Тільки-но почув я галас і побачив, що проходять у міську браму, я захопив з собою про всяк випадок разок перлів, бо в місті є красуні й дворянки, а коли є красуні й дворянки, сказав я собі, то їм хоч і їсти нема чого, а перли все-таки куплять.

І як тільки хорунжого слуги пустили мене, я побіг на воеводин двір продавати перли і розпитав про все служницю татарку. Буде весілля зразу ж, як тільки проженуть запорожців. Пан Андрій обіцяв прогнати запорожців.

— І ти не вбив тут же на місці його, чортового сина? — скрикнув Бульба.

— За що ж убивати? Він перейшов з доброї волі. Чим чоловік винен? Там йому краще, туди й перейшов.

— І ти бачив його в обличчя?

— Йй-богу, в обличчя! Такий славний воїн! За всіх показніший. Дай Боже йому здоров'я, мене відразу впізнав; і, коли я підійшов до нього, сказав...

— Що ж він сказав?

— Він сказав, — перше кивнув пальцем, а тоді вже сказав: “Янкелю!” — А я: “Пане Андрію!” — кажу. — “Янкелю, скажи батькові, скажи братові, скажи козакам, скажи запорожцям, скажи всім, що батько — тепер не батько мені, брат — не брат, товариш — не товариш, і що я з ними буду битися з усіма. З усіма буду битися!”

— Брешеш, чортів Юдо! — закричав у нестямі Тарас. — Брешеш, собако! Ти й Христа розп'яв, проклятий Богом чоловіче! Я тебе вб'ю, сатано! Тікай звідси, бо — тут же тобі й смерть!

І вигукнувши це, Тарас вихопив свою шаблю. Зляканий жид враз припустив з усієї сили, як тільки могли видержати його тонкі, сухі литки. Довго ще біг він, не оглядаючись, між козацьким табором і потім далеко по всьому чистому полю, хоч Тарас зовсім не гнався за ним, розмисливши, що нерозумно зганяти злість на першому, хто нагодився.

Тепер пригадав він, що бачив минулої ночі Андрія, як проходив той табором з якоюсь жінкою, і похилив сиву голову; а все ще не хотів вірити, щоб могло статися таке ганебне діло, і щоб рідний син його продав віру й душу.

Нарешті він повів свій полк у засідку й сховався з ним за лісом, який один був ще не випалений козаками. А запорожці, і піші, і кінні, виступали на три дороги до трьох брам. Один по одному сунули курені: Уманський, Поповичівський, Канівський, Стебликівський, Незамайнівський, Гургузів, Титарівський, Тимошівський. Одного тільки Переяславського не було. Добре курнули козаки його, і прокурили свою долю. Хто прокинувся зв'язаний у ворожих руках, хто, і зовсім не прокидаючись, сонний перейшов у сиру землю, і сам отаман Хліб, без шароварів і верхнього вбрання, опинився у лядському таборі. У місті почули козацьке просування. Всі висипали на вал, і встала перед ко-

був верх скелі, готовий щохвилини зірватися й злетіти вниз. Ось тут, із двох боків, що прилягали до поля, обступив його коронний гетьман Потоцький. Чотири дні билися й боролись козаки, одбиваючись цеглою й камінням. Та вичерпалися запаси й сили, і вирішив Тарас пробитися крізь лави. І пробилися були вже козаки, і, може, ще раз послужили б їм вірно бистрі коні, як раптом серед гонитви спинився Тарас і гукнув:

— Стій! Випала люлька з тютюном; не хочу, щоб і люлька дісталася вражим ляхам!

І нагнувся старий отаман, і став шукати в траві свою люльку з тютюном, нерозлучну супутницю на морях і на суші, і в походах, і вдома. А тимчасом набігла враз ватага й схопила його під могутні плечі. Двигнув він усім тілом, та вже не посипались на землю, як бувало колись, гайдуки, що схопили його.

— Ех, старість, старість! — промовив, і заплакав дебелий старий козак.

Та не старість була виною: сила подолала силу. Мало не тридцять чоловік повисло в нього на руках і на ногах.

— Попалася ворона! — кричали ляхи. — Тепер треба тільки придумати, яку б йому, собаці, найкращу честь віддати.

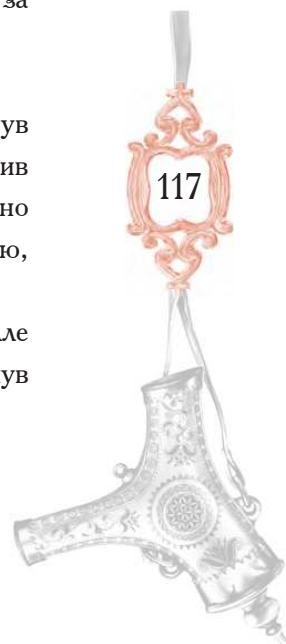
І присудили, з гетьманського дозволу, спалити його живого на очах у всіх. Тут же стояло голе дерево, верх якого розбило громом. Прип'яли його залізними ланцюгами до стовбура, цвяхами прибили йому руки і, піднявши його вище, щоб звідусіль було видно козака, заходилися тут-таки розпалювати під деревом багаття. Та не на багаття дивився Тарас, він думав не про вогонь, яким збиралися палити його; дивився він, сердешний, у той бік, де відстрелювались козаки: йому з висоти все було видно, як на долоні.

— Займайте, хлопці, займайте скоріш, — гукав щосили, — гірку, що за лісом: туди не підступлять вони!

Але вітер не доніс його слів.

— От пропадуть, пропадуть даремно! — промовив з одчаєм і глянув униз, де виблискував Дністер. Радість блиснула в очах його. Він побачив чотири корми, що висунулися з-за чагарника, зібрав усю силу голосу і гучно закричав: — До берега! До берега, хлопці! Спускайтесь підгірною стежкою, що ліворуч. Коло берега човни стоять, всі забирайте, щоб не було погоні!

На цей раз вітер дмухнув з другого боку, і всі слова почули козаки. Але за таку раду дістався йому тут-таки удар обухом по голові, який перевернув усе в очах його.

Пустились козаки щодуху підгірною стежкою; а вже погоня за плечима. Бачать: в'ється стежка і дає вбік багато закрутів.

— Ну ж бо, товариші! Пан чи пропав! — сказали всі, спинилися на мить, підняли нагайки, свиснули, — і татарські їх коні, відірвавшись від землі, розпластавшись у повітрі, як змії, перелетіли через прірву й шубовснули просто в Дністер. Двоє тільки не дістали до річки, гримнулись з височини об каміння, пропали там навіки з кіньми, навіть крикнути не встигли. А козаки вже пливли з кіньми у ріці і відв'язували човни. Зупинились ляхи над прірвою, дивуючись нечуваній козацькій відвазі й думаючи: чи стрибати їм, чи ні? Один молодий полковник, жива, гаряча кров, рідний брат прекрасної полячки, що зачарувала бідного Андрія, не роздумуючи кинувся за козаками: перевернувся тричі в повітрі з конем своїм і гримнувся на гострі скелі. На шматки порвало його гостре каміння, пропав він у прірві, і мозок його, змішавшись із кров'ю, оббризкав кущі, що росли по нерівних стінах провалля.

Коли опам'ятався Тарас Бульба від удару і глянув на Дністер, козаки вже були на човнах і гребли веслами; кулі сипались на них зверху, та не діставали. І спалахнули радістю очі в старого отамана.

— Прощайте, товариші! — гукав їм зверху. — Згадуйте мене і на ту весну прибувайте сюди знову та добре погуляйте! Що, взяли, чортові ляхи? Думаєте, є що-небудь у світі, чого б побоявся козак? Стривайте ж, прийде час, буде час, дізнаєтесь ви, що то є православна руська віра! Вже й тепер чують далекі й близькі народи: піднімається з руської землі свій володар, і не буде в світі сили, яка б не скорилася йому!..

А вже вогонь здіймався над багаттям, захоплював його ноги й розстелявся полум'ям по дереву... Та хіба знайдуться в світі такі вогні, муки і така сила, що пересилила б руську силу!

Немала ріка Дністер, і багато на ній заток, річкових густих очеретів, мілин та глибокодонних місць; блищить річкове дзеркало, над яким лунає дзвінке ячання лебедів, і гордий гоголь прудко мчить по ньому, і багато куликів, червонодзьобих курухтанів та всякого іншого птаства в очеретах і на прибережжях. Козаки швидко пливли на вузьких двостернових човнах, дружно гребли веслами, обережно обминали мілини, сполохуючи птахів, що здіймалися, і розмовляли про свого отамана.

